

СТАЛІНСЬКИЙ ТЕРОР ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА. ГОЛОДОМОР

1. Розкуркулення та насильницька колективізація

Комуністи розглядали селянство як контрреволюційну силу, яка після знищення буржуазії залишалася головною перешкодою для побудови соціалізму-комунізму. На думку комуністичних ідеологів, контрреволюційність селянства була зумовлена двома причинами. По-перше, воно як приватний власник землі було дрібного буржуазією, а отже, лютим ворогом радянської влади. По-друге, селянство визначалося як соціальна база українського націоналізму. Так, газета «Комуніст» у розпал колективізації писала: «Спеціальне завдання колективізації в Україні полягає в тому, щоб ... знищити соціальну базу українського націоналізму — індивідуальне селянське господарство». Тому на «соціалістичне перетворення села» більшовики дивилися як на обов'язкову «другу революцію», а проводячи її, вжахнули світ своєю жорстокістю.

Саме за допомогою цієї другої «соціалістичної революції» комуністи вирішили викачати кошти із селянства для проведення форсованої індустріалізації. Початкові плани комуністів передбачали протягом першої п'ятирічки колективізувати 20 % селянських господарств у РСФРР та 30 % в УСРР. Це були дуже високі цифри, адже до початку сталінської колективізації до колгоспів вступили добровільно всі: 8 % охочих до колективізації та решта селян, неохочих до напруженої праці. Однак Сталін наказав провести «суцільну колективізацію». В Україні вона мала завершитися восени 1931 р. чи навесні 1932 р. Намагаючись догодити вождеві, тодішній керівник українських комуністів С. Косіор підписав лист-директиву, наказавши колективізувати степові райони України вже під час весняної посівної кампанії 1930 р., а всю Україну — до осені 1930 р.

Щоб примусити селян до вступу в колгоспи, з 1928 р. було застосовано засоби адміністративного тиску: завищення податків, заборона оренди землі, відмова молоти зерно селян-одноосібників на державних млинах, відмова в наданні медичної допомоги, виключення дітей зі школи тощо. Особливо активно здійснювався тиск проти заможніших селян — т. зв. куркулів. До них зараховували не лише тих, хто використовував найману працю, а й селян-одноосібників.

На підставі постанови політбюро ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. «Про заходи щодо ліквідації куркульських господарств...» комуністи перейшли до політичних репресій, т. зв. розкуркулення.

Селян, які опиралися колективізації, в адміністративному порядку виселяли у віддалені райони СРСР, ув'язнювали або розстрілювали. Розкуркулювали не лише заможні господарства, а й ті, що не бажали вступати до колгоспу.

Оскільки таких була абсолютна більшість, то кампанія «ліквідації куркульства як класу» перетворилася на репресії за соціальною ознакою — проти всього селянства. Оскільки репресивні заходи мали політичну мету, то питання про належність до куркульства вирішували політичні представники: уповноважений НКВС¹, голова сільської ради та партійний секретар. При виборі кандидатур для розкуркулення вони нерідко керувалися й заздрістю, й особистими антипатіями. Головною ж «провиною» уважали небажання селянина-одноосібника вступати до колгоспу.

Відібраний у селян хліб. Фото. 1931 р.

Розкуркулена родина біля хати. Фото. 1930 р.

Розкуркулення — система політичних репресій, які застосовувалися проти селянства місцевими органами виконавчої влади за політичними й соціальними ознаками на підставі постанови політбюро ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. «Про заходи щодо ліквідації куркульських господарств...».

¹ НКВС — Народний комісаріат внутрішніх справ.

Історичний факт

Про мету й завдання антикуркульської кампанії яскраво свідчать сухі цифри. Хоча напередодні «суцільної колективізації» у 1929 р. офіційно визначена кількість куркульських господарств в Україні становила 71,5 тис., до 1932 р. було розкуркулено 200 тис. господарств. За кількістю членів сімей це становило майже 1,5 млн осіб. Майже 850 тис. з них заслали на Північ і в

Сибір, де вони помирали від голоду, насамперед діти, від непосильної праці. Значною мірою господарські комплекси Кузбасу, Караганди, Печори, Колими в нелюдських умовах розбудовували репресовані українські селяни.

Колективізація. Одночасно з кампанією розкуркулення відбувалося утворення колективних господарств (колгоспів). У село несподівано приїздили партійці, вони скликали збори й погрозами примушували селян створювати колгоспи. Активісти кричали: «Хто проти колгоспів, той і проти радянської влади. Ставлю на голосування. Хто проти колгоспу?...» Далі від щойно «прийнятих» колгоспників вимагали передання до колгоспу землі й худоби, техніки та реманенту. Цього вимагав опублікований у лютому 1930 р. зразковий статут сільгоспартілі, який навмисно стирав чітку межу між артілью та комунією. У статуті не визначалися розміри присадибних ділянок, замовчувалося питання про утримання худоби. Природно, що активісти всі нез'ясовані питання витлумачували на користь максимального усупільнення. До колгоспів забирали все: корів, коней, дрібну худобу, курей, домашній посуд.

Проте глибинною причиною опору селян було небажання перетворюватися на сільськогосподарського працівника, позбавленого права розпоряджатися результатами власної праці на користь радянського чиновника.

2. Опір селянства

«Розкуркулення» та колективізація спричинили зростання опору селян. За 10 місяців 1929 р. радянські органи зафіксували 1120 виступів проти більшовицького курсу на селі. Селяни заявляли: «Комуна - це чума для селянства». Селянські виступи й повстання охоплювали цілі райони. Повстанці перекопували дороги, улаштували барикади, дротяні загорожі. Тисячні натовпи, здебільшого з вилами, сокирами й камінням, кидалися на карателів: «Скинули царя, скинемо й совіти! Нам не потрібна радянська влада, що грабує селян!», «Геть радянську владу, хай живе самостійна Україна». Співали: «Ще не вмерла України!..» На Шевченківщині делегати селянської конференції заявили: «Нам колективізація й соціалізм не потрібні, бо це довело нас, що ми голі й босі, годуємо воші»; «Колгоспи — це не воля селян, а нове ярмо, давайте обговоримо, як його позбутися». Протягом 1930 р. в УСРР зафіксовано понад 4 тис. виступів за участю майже 1 млн учасників. Проти них було застосовано артилерію, кавалерію, танки й авіацію.

На початку березня 1930 р. газета «Правда» надрукувала статтю Й. Сталіна «Запаморочення від успіхів», у якій він усю провину за зловживання лицемірно переклав на активістів і місцевих керівників. Сталін визнав неприпустимими насильницькі методи колективізації й проголосив свободу виходу з колгоспів. Водночас було опубліковано нову редакцію статуту сільгоспартілі. Документ чітко визначив, що належало колективізувати.

Колгоспникам надавали право тримати корову, дрібну худобу та птицю, мати присадибну ділянку.

Селянство дещо заспокоїлося й розпочало масовий вихід із колгоспів. До осені з них вийшло понад 50 % селян.

Продовження колективізації. Проте це ніяк не влаштовувало сталінське керівництво. Тому вже з осені 1930 р. знову відновився наступ на селян-одноосібників. Тепер головним засобом примушування до вступу в колгосп стали непосильні податки. Водночас, починаючи з літа 1931 р. з УСРР НКВС масово виселяв родини «куркулів» — потенційних ініціаторів виступів селян.

Унаслідок цілеспрямованого економічного та державно-адміністративного тиску до кінця 1932 р. в УСРР було колективізовано майже 70 % селянських господарств і 80 % посівних площ.

1932 р. радянська влада фактично прикріпила селян до землі, запровадивши паспортну систему, проте не надавши паспортів. Без дозволу влади селяни не мали права залишати колгосп. Залякавши репресіями, влада перетворила їх на людей «другого сорту» — на радянських кріпаків.

3. Голодомор 1932-1933 рр. - геноцид українського народу

Розкуркулення й колективізація підірвали продуктивні сили сільського господарства України. Лише поголів'я худоби протягом 1928-1932 рр. скоротилося більше, ніж наполовину. Для відновлення її чисельності тепер були потрібні десятиліття. Радянські чиновники сподівалися, що недостачу робочої худоби вони компенсують тракторами. Проте їхній випуск дуже відставав від плану, а більшість із поставлених тракторів майже відразу виходили з ладу.

Недостача худоби й тракторів, перетворення зацікавленого селянина на робочу силу призвели до того, що до 1932 р. площа посівів в Україні скоротилася на 20 %.

Тим часом форсована індустріалізація потребувала закупівлі за кордоном промислового устаткування. Для цього потрібна була валюта. Отримати її радянська влада могла лише експортуючи за кордон сировину, насамперед зерно. У зв'язку зі світовою економічною кризою ціни на нього різко знизилися, проте сталінське керівництво не бажало згортати темпи індустріалізації. Зниження цін на зерно спонукало лише до збільшення його вивезення.

Щоб забезпечити потрібні обсяги експорту зерна, у багатьох колгоспах було забране все зерно разом з насіннєвим фондом. У багатьох районах України

селян довели до голодування вже восени 1931 р. — навесні 1932 р. Унаслідок цього знову розпочався розпад колгоспів.

Ослаблені голодною зимою, селяни не зуміли успішно провести весняну сівбу 1932 р. Як наслідок, урожай зернових виявився невисоким. Проте стан з урожаєм був далеко не катастрофічним. Урожай 1932 р. був лише на 12 % нижчим за середньорічний показник 1926-1932 рр. Однак Сталін уважав, що причини низької урожайності криються в «класовій та національній ворожості» селян і вирішив назавжди зламати будь-яку волю селян до опору й ліквідувати основу українського національного відродження.

Голодомор 1932-1933 рр. — геноцид українського народу, організований керівництвом ВКП(б) та урядом СРСР на території УСРР і Кубані шляхом створення штучного масового голоду.

«Закон про п'ять колосків». Утілення свого задуму Сталін розпочав з постанови «Про охорону майна держави, колгоспів і про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» (7 серпня 1932 р.). Відповідно до неї, за розкрадання колгоспного майна карали розстрілом з 12 років. За «пом'якшуючих обставин» «розкрадачів» засуджували до каторжних робіт. За півжмені зерна, принесеного з поля голодній сім'ї, колгоспник потрапляв до концтабору не менше, ніж на 10 років. У народі цей акт охрестили «законом про п'ять колосків».

Знаючи, що хлібозаготівлі з урожаю 1931 р. вже довели сільське господарство до повного вилучення зерна з колгоспів і голодування, що урожай 1932 р. виявився на 12 % нижчим, Сталін наказав підвищити план заготівлі ще на 44 %. Цим рішенням Сталіна та запопадливою жорстокістю, з якою воно втілювалося в життя, мільйонам селян було винесено смертний вирок.

Наглядати за хлібозаготівлями в Україні було доручено сталінським емісарам — В. Молотову та Л. Кагановичу. Для конфіскації зерна знову мобілізували партійних активістів. Під кінець 1932 р. сталінським виконавцям вдалося зібрати лише 70 % від підвищеного плану. Це означало, що комуністичний режим відібрав у колгоспів весь зібраний із полів урожай хліба, адже колгоспники його приховати не могли. Хліб потрапляв до заготівельних пунктів безпосередньо з колгоспних ланів на державних автомобілях.

На думку вченого

«Голод запланувала Москва для знищення українського селянства як національного бастиону. Українських селян знищили не тому, що вони були селянами, а тому, що вони були українцями», — писав професор Р. Конквест. О. Субтельний уважав, що «голод 1932-1933 рр. став для українців тим, чим був Голокост для євреїв і різанина 1915 р. для вірменів».

Висновки спеціальної комісії Конгресу США з питань дослідження Голодомору в Україні, затверджені 19 квітня 1988 р., завершуються пунктом: «Сталін та його оточення здійснили геноцид проти українців у 1932-1933 рр.».

4. Хлібозаготівлі на початку 1933 р. та їхня суть

Однак Сталін мав твердий намір «зламати хребет» українському селянству. У промові, проголошеній у січні 1933 р., він наказав апаратові примножити свої зусилля: «Не дозволяйте, щоб вашу увагу відвертали всякі фонди й резерви, не забувайте про основне завдання: розгортайте кампанію зернозаготівель... і прискорюйте її. Першою вашою заповіддю є виконати зернозаготівлю ...»

Керуючись сталінськими настановами, надзвичайні хлібозаготівельні комісії в УСРР і на Кубані запровадили для покарання боржників із хлібозаготівель «натуральні штрафи». Якщо т. зв. «буксирні бригади» не знаходили хліба, вони конфісковували інше продовольство, яке знаходили під час обшуку на селянському подвір'ї, у хаті чи навіть у печі.

Хлібозаготівлі початку 1933 р. — інструмент геноциду українців, інструмент знищення мільйонів людей шляхом повного вилучення решток харчових запасів.

Застосування «натуральних штрафів» неспростовно доводить, що сталінський режим свідомо став на шлях винищення селянства. Державі для продажу за кордоном був потрібний хліб, а не сухарі, картопля чи соління. Тому «штрафування»-вилучення продовольства, виявленого в селянському дворі чи хаті, означало, що радянська держава здійснювала геноцид українського народу.

Ще одним винаходом комуністичних лідерів стало занесення сіл на т. зв. «чорну дошку». У листопаді 1932 р. ЦК КП(б)У і РНК УСРР прийняли постанову «Про занесення на “чорну дошку” сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі». Такі села блокували підрозділи внутрішніх військ, туди запускали «буксирні бригади» для вилучення всього їстівного. Усіх, хто намагався вирватися з оточення, знищували. На «чорну дошку» радянська влада занесла понад 80 % українських сіл, прирікаючи людей на поступову голодну смерть.

Щоб урятувати своє життя, селяни намагалися заховати хоч якісь запаси. Але проти них використовували всі можливі й неможливі заходи. Пильні члени «буксирних бригад» знаходили навіть хліб, змішаний із половою й захований у стіні будинку, закопані до могил мішки із зерном. Для боротьби проти смертельно голодних селян задіяли мережу «сексотів» — таємних співробітників.

Історичне джерело

Хоча на слово голод, а тим більше його мету в Радянському Союзі до 25 грудня 1987 р. було накладене табу, партійно-радянські діячі чітко усвідомлювали сутність хлібозаготівельної кампанії 1932-1933 рр. її безпосередній керівник в Україні М. Хатаєвич, пишаючись, заявляв: «Між селянами та нашою владою відбувається жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили та їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграли війну!..»

5. Масштаби та наслідки Голодомору 1932-1933 рр.

Голодомор, що мав на меті терор голодом і геноцид українців, набув найстрашнішої сили на початку 1933 р. Залишившись без хліба, селяни їли мишей, пацюків, горобців, кору, бруньки. Мали місце численні випадки канібалізму. Разом із тим на залізничних станціях просто неба гнили купи зерна й картоплі, зібрані для вивезення за межі України.

Шукаючи порятунку від наглої смерті, тисячі селян ішли до міст, де весною скасували хлібні картки й можна було придбати хліб. Однак сільському населенню продавати хліб було заборонено. Адміністраторам промислових підприємств забороняли наймати селянство на роботу. Через деякий час шляхи до міст були заблоковані армійськими підрозділами. Незважаючи на це, тисячі селян усе одно прослизали до них, але, не знаходячи порятунку, помирали на вулицях. У містах кожного ранку спеціальні бригади об'їжджали вулиці, збирали трупи й ховали їх у братських могилах. Селяни пробували перейти кордони України. Проте на кордонах з Румунією та Польщею стояли прикордонники, а на ніколи не контрольованих кордонах з Росією тоді були виставлені загороджувальні загони, які розстрілювали всіх, хто до них наближався.

Геноцид (від грецьк. *genos* — рід, плем'я та латин. *caedo* — убиваю) — дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку.

«Чорна дошка» — публічно оголошені списки сіл, приречених радянською владою на знищення шляхом позбавлення їх решток їжі та блокування внутрішніми військами.

Помираючи, батьки намагалися врятувати від голоду хоча б дітей. Вони везли їх до міста й залишали в установах, лікарнях, просто на вулицях.

Поняття «геноцид» ґрунтується на фундаментальних розробках міжнародного права. Цей термін використано для формулювання вироків Нюрнберзького трибуналу над очільниками нацистського режиму в

Німеччині. Автор цього поняття та головний рушій розроблення й ухвалення Генеральною асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. Конвенції «Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього» правник єврейського походження Рафал Лемкін визначив також як геноцид злочини сталінського режиму проти українців. Учений зі світовим іменем зробив це в 1953 р. у зверненні під назвою «Радянський геноцид в Україні», яке виголосив перед кількатисячною аудиторією в Манхеттен-центрі в Нью-Йорку під час ушанування 20-ї річниці Великого Голоду в Україні.

28 листопада 2006 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні». 13 січня 2010 р. Апеляційний суд м. Києва на підставі слідчих матеріалів Служби безпеки України визнав, що Голодомор був системою геноцидних заходів, спрямованих проти української національної групи.

Національно-демографічні зміни. На початку 1933 р., тобто на початку Голодомору, населення СРСР становило 165,7 млн осіб. Щорічний природний приріст населення тоді був 2,5-2,8 млн осіб. Тому, за сталінською арифметикою, на початку 1937 р. в Радянському Союзі мало б проживати 177 млн осіб. Однак проведений перепис населення засвідчив, що в країні проживало лише 162 млн осіб. Керівники всесоюзного перепису були негайно заарештовані й страчені. їх звинуватили в навмисному «недообліку» населення.

Масштабність злочину російського тоталітаризму в Україні в роки Голодомору, таємний характер ухвалення рішень вищої комуністичної верхівки щодо України, засекреченість документів, запроваджена політичним керівництвом сучасної Російської Федерації, значно ускладнюють підсумкові підрахунки загальної чисельності жертв Голодомору. Однак, використовуючи проведені історико-демографічні й антропологічні дослідження українських, європейських та американських учених, український дослідник В. Марочко дійшов висновку, що жертвами Голодомору 1932-1933 рр. стали 25,5 млн мешканців українського села: з них померло від 7,1 до 7,7 млн осіб. Решта, унаслідок Голодомору, отримали невиліковні хронічні хвороби, каліцтва, морально-психологічні й психічні порушення особистості. За підрахунками Р. Конквеста, 1 млн українців померли на Кубані.

Голод 1932-1933 рр. — найстрахітливіший серед численних злочинів сталінського режиму проти людяності.

Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» гласить: «Стаття 1. Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним».